

Діагностика психологічної культури вихователів дошкільних навчальних закладів

Оксана Чекстере

Інститут психології імені Г.С.Костюка НАПН України

пр. П.Тичини, 12-А, кв.33.

м. Київ, 02098

Україна

E-mail: achextere@ukr.net

Diagnostics of psychological culture of preschool teachers

Oksana Chekstere

Summary

The article presents the results of the empirical research of the psychological culture of teachers - preschoolers. On the basis of the analysis, generalization and systematization of scientific sources, indicators of the formation of such basic components of psychological culture of teachers as cognitive, affective, value-sense, behavioral (related to activity), motivational, reflexive-perceptual and creative were determined. Levels of psychological culture of teachers are recognized and analyzed. The conclusions drawn in the article can be used during theoretical substantiation and practical development of the methodology of personal development of teachers.

Key words: *Psychological culture of the teacher, preschoolers.*

Анотація

У статті викладено результати емпіричного дослідження психологічної культури педагогів – дошкільників. На основі аналізу, узагальнення й систематизації наукових джерел були визначені показники сформованості

таких основних компонентів психологічної культури педагогів як когнітивний, афективний, ціннісне -смисловий, поведінковий (діяльнісний), мотиваційний, рефлексивно- перцептивний і творчий. Виявлено і проаналізовано рівні психологічної культури педагогів. Зроблені у статті висновки можуть бути використані під час теоретичного обґрунтування та практичної розробки методики особистісного розвитку педагогів.

Ключові слова: психологічна культура педагога, педагоги-дошкільники.

1. Вступ

В той час, коли наша країна виявилася втягнутою у військовий конфлікт, і майже кожна родина зазнала гіркоту втрати, коли психологічно травмованими виявилися і дорослі, і діти, вкрай необхідною стає гуманізація освіти. Необхідною умовою такої гуманізації є створення оптимального педагогічного спілкування - такого спілкування педагога з дітьми, яке забезпечує ефективні умови для розвитку особистості і творчого потенціалу дітей. Але чи буде педагогічне спілкування оптимальним, чи буде сприяти прояву найкращих гуманістичних сторін психічного світу дитини і забезпечить їх розвиток, в основному залежить від педагога - від ступеню розвитку його психологічної культури.

Актуальність дослідження проблеми психологічної культури педагога обумовлена провідною роллю цієї якості в процесах життєдіяльності людини, її спілкування, соціальної адаптації, продуктивного особистісного розвитку.

Аналіз досліджень, присвячених даній темі, дозволяє зробити висновок про відсутність єдиного розуміння сутності та структури даного феномена. У той же час для сучасної психологічної думки характерно визнання того, що представлені в психологічній культурі цінності тілесної, душевної та духовної розвиненості, зрілості фактично інтегровані в число базових цінностей сучасного суспільства і існують як аксіоми культури.

Звернення до дослідження психологічної культури обумовлено тим, що дане поняття займає провідну позицію в структурі особистості та діяльності професіонала. Його вивчення є не тільки науково, а й соціально значущим. Педагог повинен бути не тільки професійно, але і в першу чергу особистісно готовим до самореалізації в педагогічній діяльності в сучасних умовах, коли воєнні дії та проведення Антитерористичної операції на сході України послугували причиною появи цілого шару населення - вимушених переселенців. Стрес, пов'язаний із позбавленням дімівки, відсутністю стабільності та звичного стану речей, втратою годувальників, друзів, родичів, батьків, позбавлення їхньої турботи і любові, негативно впливає на особистість цих людей і особливо гостро відбивається на дітях. Скрутне становище, в якому опиняються діти, призводить до відчуття дискомфорту, зниження активності та самооцінки, підвищення тривожності, агресивності, виникнення негативного ставлення до інших. Для роботи з такими проблемами дітей – переселенців педагогам не вистачає психологічних знань, глибокого розуміння психологічних умов і сенсу педагогічної діяльності, психологічної готовності до неї як глибоко специфічної, що вимагає особливого ставлення, особливих знань і власного особистісного зростання.

На підставі аналізу запропонованих різними авторами варіантів структури психологічної культури, ми вважаємо можливим зробити деяку інтеграцію і сформувані на базі отриманих результатів перелік основних компонентів психологічної культури:

когнітивний; афективний; ціннісно-смісловий; поведінковий (діяльнісний); мотиваційний; рефлексивно-перцептивний; творчий.

1.1. Методологія

Когнітивний компонент пов'язаний, в першу чергу, з освоєнням комплексу знань, що включає в себе психологічні знання, навички та вміння, здатність використовувати їх у діяльності; розпізнавати психічні стани особистості, риси характеру іншої людини [1]; наявність стабільної мотивації в

роботі з учнями; наявність почуття такту, терпимість до інших; спостережливість, здатність до фактичного аналітизму, систематизації та узагальненню; творчу уяву [2]. Самопізнання людини передбачає прийняття себе як особистості.

Афективний компонент будується на наступних складових. Психологічна стійкість (Л.М. Аболін, Б.А. Вяткін, Є.П. Крупник, С.Л. Рубінштейн), її високий рівень істотно знижує напруженість діяльності педагога, що дозволяє зберігати ресурси для розвитку педагога. Стійкість до емоційному впливу позитивно впливає на здатність педагога до терпимості [3].

Перейдемо до аналізу мотиваційного компонента, який характеризується сформованістю системи цінностей, професійною спрямованістю на особистість учня, що призводить до педагогічного прогнозування. Л.С. Колмогорова виділяє наступні індикатори психологічної спрямованості особистості: виражена і стабільна зацікавленість в отриманні психологічних знань, у пізнанні психологічного аспекту дійсності, внутрішнього світу людини; у вірному виборі діяльності, що сприяє розкриттю та утвердженню внутрішньої спрямованості особистості; наявність психологічної позиції [4].

Поведінковий компонент психологічної культури педагога будується на комунікативній складовій, під якою Семікін В.В. розуміє систему комунікативних властивостей і комунікативних психічних механізмів, що забезпечують адекватний, ефективний, гуманний і безпечний інформаційний процес [5].

Поведінковий компонент виявляється і в певному стилі поведінки; методах досягнення взаєморозуміння у спілкуванні; умінні вирішувати конфлікти, які неминучі у педагогічній діяльності.

Розглянемо рефлексивно-перцептивний компонент, який, з нашої точки зору, включає в себе розвинену спостережливість. Підкреслюючи її важливу значимість у соціальній взаємодії, Л.А. Регуш виділяє три основні риси. Перша обумовлюється необхідністю виявити внутрішній психічний стан особистості

через специфіку зовнішньої поведінки і рис обличчя. Друга риса пов'язана з диференціацією ознак, за допомогою яких людина позиціонує себе в суспільстві. В якості третьої риси автор роботи розглядає інтерес до особистості як об'єкту сприйняття і спостереження [6].

Значуще місце в рефлексивно-перцептивному механізмі займають процеси децентрації, ідентифікації та проектування, які в рамках міжособистісної взаємодії є компонентами структури досліджуваного поняття.

На наш погляд, дуже важливим компонентом психологічної культури виступає ціннісне-смісловий, що формується з цінностей, відносин, соціальних поглядів і установок - комплексу явищ, що визначають ставлення особистості до інших людей. У структурі особистості важливу роль відіграють особистісні цінності, оскільки вони виконують функцію внутрішніх носіїв соціальної регуляції [7]. Даний компонент відображається в зрілості особистості.

Творчий компонент психологічної культури формує особливості розумової педагогічної діяльності, її особливий стиль, обумовлений значимістю результатів, їх новизною, необхідністю складного синтезу всіх психічних сфер (пізнавальної, емоційної, вольової і мотиваційної) педагога [8].

Професійна творчість педагога має ряд особливостей. С.Л.Іванова відзначає, на наш погляд, найосновніші: спільний творчий процес у взаєминах педагога та учнів, педагога та його колег, заснований на єдиної меті та взаємній зацікавленості в діяльності; вміння педагога контролювати емоційно-психологічний стан, що сприяє адекватній поведінки учнів; здатність організувати педагогічний процес, як творчий діалог, якій не пригнічує ініціативу і винахідливість учнів, якій створює необхідні умови для самореалізації та розкриття творчого потенціалу [9].

2. Результати дослідження

Враховуючи вищезначені компоненти психологічної культури, ми створили батарею тестів: Оцінка рівня товарищескості (тест В.Ф.Ряховського), Опитувальник для визначення стилю спілкування вихователя з дітьми в

педагогічному процесі ДНЗ, Методика для діагностики рівня емпатійних здібностей (В. В. Бойко), Методика оцінки комунікативних та організаторських здібностей особистості Б.У. Федорішин и В.Р. Синявський, методика «Самооцінка», «Емоційний інтелект» (Н. Холл), опитувальник «Діагностика спрямованості особистості вихователя» і провели дослідження, в процесі якого були вирішувані такі завдання: вивчення стану готовності педагогів - дошкільників до роботи з дітьми; визначені показники сформованості основних компонентів психологічної культури педагогів; виявлені рівні психологічної культури педагогів.

Всього нами було протестоване 48 педагогів дошкільних навчальних закладів Дніпровського району міста Києва.

Виділені нами критерії психологічної культури ми використали для узагальненого визначення наявного рівня психологічної культури педагогів. Для цього ми всі вищезначені критерії, які були оцінені нами у сирих балах, перевели в рівні, які вважали вихідними показниками для аналізу рівнів психологічної культури.

У поданій нижче Таблиці 1 показано переведення сирих балів у рівні розвитку психологічної культури педагогів та розподіл цих рівнів за всіма використаними нами методиками.

Таблиця 1

Переведення сирих балів у рівні психологічної культури і розподіл цих рівнів

Методика	Рівні	1 низький	2 середній	3 високий
Оцінка рівня товарищескості (тест В.Ф.Ряховського)		25-30 бал	14-24 бал	3-8 бал

Опитувальник для визначення стилю спілкування вихователя з дітьми в педагогічному процесі ДНЗ	авторитарний	ліберальний	демократичний
Методика для діагностики рівня емпатійних здібностей (В. В. Бойко)	21 бал і менш	22-29 бал	30 бал і вище
Методика оцінки комунікативних та організаторських здібностей особистості Б.У. Федорішин и В.Р. Синявський	0	0,5	1
методика «Самооцінка»	10-20 занижена 60-70 завищена	21-34 тенд. до заниж 46-59 тенд. до завищ	біля 40 адекватна
«Емоційний інтелект» (Н. Холл)	39 бал і менш	40-69 бал	70 бал і вище
опитувальник «Діагностика спрямованості особистості вихователя»	3 бал і менш	4-7 балів	8 балів і більш

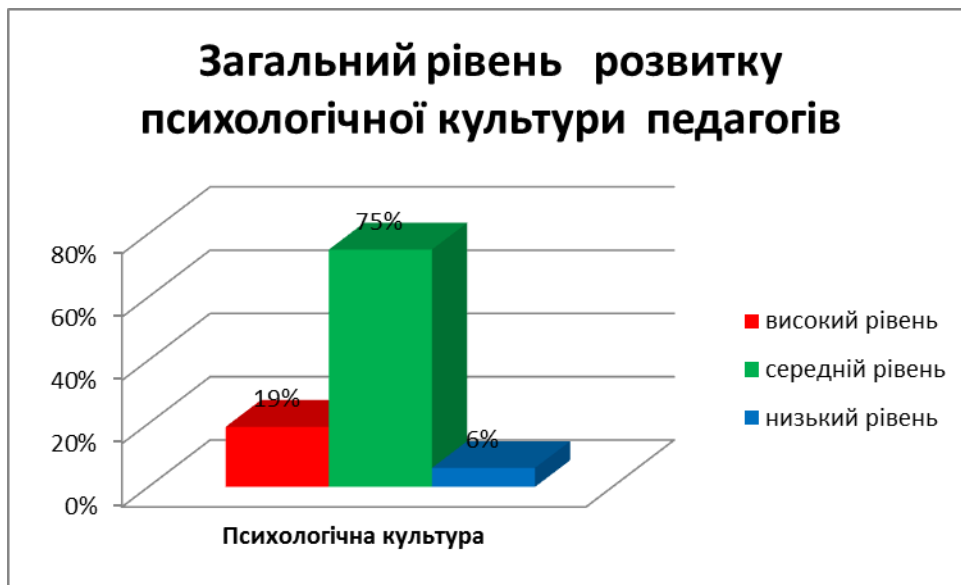
Після присвоювання рівнів за кожною методикою шляхом знаходження середнього значення ми одержали загальний рівень розвитку психологічної культури педагогів (табл. 2 і діаграма).

Таблиця 2

Загальний рівень розвитку психологічної культури педагогів

19%	високий
75%	середній
6%	низький

Діаграма

З даних таблиці видно, що 19% досліджуваних педагогів мають високий рівень психологічної культури, 75% педагогів посіли середній рівень і 6% досліджуваної вибірки педагогів мають низький рівень психологічної культури.

3. Висновки

Буремні події останнього часу показали значення і велику цінність окремої особистості, її роль у суспільно-історичних змінах. У часи соціальних потрясінь якраз і виявляється увесь наявний потенціал особистості. Особисто це стосується педагогічних працівників. У даний час кожен педагог має показати суспільству, все на що він здатний, виявити високий професіоналізм, відповідальність перед людьми, чуйність і повагу до кожної дитини.

На підставі аналізу запропонованих різними авторами варіантів структури психологічної культури, нами була сформована батарея тестів для оцінки рівнів психологічної культури педагогів – дошкільників. До неї увійшли: Оцінка рівня товарищескості (тест В.Ф.Ряховського), Опитувальник для визначення стилю спілкування вихователя з дітьми в педагогічному процесі ДНЗ, Методика для діагностики рівня емпатійних здібностей (В. В. Бойко),

Методика оцінки комунікативних та організаторських здібностей особистості Б.У. Федорішин и В.Р. Синявський, методика «Самооцінка», «Емоційний інтелект» (Н. Хол), опитувальник «Діагностика спрямованості особистості вихователя».

Було проведене дослідження на базі дошкільних навчальних закладів Дніпровського району м.Києва.

В процесі дослідження були визначені показники сформованості таких основних компонентів психологічної культури педагогів як когнітивний, афективний, ціннісно -смісловий, поведінковий (діяльнісний), мотиваційний, рефлексивно- перцептивний; виявлені рівні психологічної культури педагогів.

Підводячи та узагальнюючи висновки щодо нашого дослідження, ми відмічаємо, що отримані результати показали наступне:

19% досліджуваних педагогів мають **високий рівень** психологічної культури. Для них характерний дуже високий рівень розвитку комунікативних і організаторських здібностей, здатні управляти своїми і чужими емоціями, використовувати емоції для спрямування уваги на пріоритетні для мислення речі, на важливу інформацію; мають не нижче середнього рівень емпатії, адекватну самооцінку, володіють демократичним стилем спілкування, їм притаманні високі показники всіх форм професійного спрямування;

75% педагогів отримали **середній рівень** психологічної культури. Вони в цілому добре розуміють себе і інших в емоційному плані, відчують психологічне благополуччя, успішно керують своїми емоціями з допомогою певних вольових зусиль, комунікабельні і товариські, мають трохи знижені показники розвитку емпатії та завищені самооцінки, але показники всіх форм професійного спрямування досліджуваних педагогів знаходяться в межах норми;

6% досліджуваної вибірки педагогів мають **низький рівень** психологічної культури. Вони характеризуються вкрай низьким рівнем прояву

схильностей до комунікативної і організаторської діяльності, неадекватною самооцінкою, зазнають труднощів в розумінні емоцій і почуттів інших людей.

Можна виділити два бар'єра, що стоять на шляху педагога до опанування високого рівня педагогічної культури. Перший з них (зовнішній) базується на тому, що педагогічний процес відображає в мініатюрі відносини в суспільстві в цілому; і якщо в останньому тривалий час відбувається військовий конфлікт і від травматичних подій страждають і дорослі і діти, то досить складно в окремому педагогічному колективі створити атмосферу відкритості, довіри і задушевності для виховання особистості, яка тонко відчуває іншого. Другий (внутрішній) включає в себе два аспекти: індивідуальні особливості особистості, не завжди сприяють розумінню і підтримці інших, а також психологічні стани (тривожність, стрес, емоційне вигорання та ін.), що посилюються специфікою педагогічної праці.

Література

1. Алферов А.Д. Опыт и проблемы повышения психологической компетентности учителя // Вопросы психологии №5. - 1988. - С. 116-120.
2. Дмитриренко Е.А. К вопросу о ведущих компонентах структуры личности учителя // Проблемы формирования профессионального мастерства учителя. Алма-Ата, 1985. - С. 10-11.
3. Аболин Л.М. Психологические механизмы эмоциональной устойчивости человека. Казань.: Изд-во Казанского университета, 1987.- 262 с.
4. Колмогорова Л.С. Становление психологической культуры личности как ориентир современного образования // Педагог: наука, технология, практика. Барнаул, 1997. – С. 30-49.
5. Парыгин Д.Б. Анатомия общения. СПб.: Изд-во Михайлова В.А., 1999. - 301 с.

6. Регуш Л.А. Психология прогнозирования: успехи в познании будущего СПб.: Речь, 2003.- 352 с.
7. Лежнева Е.А. Ценностно-смысловой компонент психологической культуры личности подростка // Психологическая культура человека: теория и практика. Саранск, 2012. - С. 47-50.
8. Сластенин В.А., Исаев, И.Ф., Шиянов, Е.Н. Педагогика. М.: Издательский центр «Академия», 2002. - 576 с.
9. Иванова С.Л. Современное образование и психологическая культура педагога. Псков, 1999. - 563 с.
10. Диагностика уровня эмпатических способностей В.В.Бойко / Практическая психодиагностика. Методики и тесты. Учебное пособие. Ред. и сост. Райгородский Д.Я. - Самара, 2001. - С.486-490.
11. Диагностика «эмоционального интеллекта» (Н. Холл) / Фетискин Н.П., Козлов В.В., Мануйлов Г.М. Социально-психологическая диагностика развития личности и малых групп. – М., Изд-во Института Психотерапии. - 2002. - С.57-59
12. Захарова А.В. Структурно-динамическая модель самооценки / А.В. Захарова // Вопросы психологии / Ред. А.М. Матюшкин, О.А. Конопкин. – 1989. – №1 январь-февраль 1989. – с. 5-15.
13. Жуйкова Т. П. Педагогическая направленность и профессионально значимые качества педагога // Молодой ученый. — 2014. — №6. — С. 705-708.
14. Истратова О.Н. Методика КОС (В.В. Синявского и Б.А. Федоришина) / О.Н. Истратова, Т.В. Эксакусто. – Ростов-на-Дону, 2006 // Психодиагностика : коллекция лучших тестов / О.Н. Истратова, Т.В. Эксакусто. – Издание 3-е. – Ростов-на-Дону : Феникс, 2006. – С. 339-344.
15. Фетискин Н. П., Козлов В. В., Мануйлов Г. М. Социально-психологическая диагностика развития личности и малых групп. - М., Изд-во Института Психотерапии. 2002. - 490 с.

